

1998

1998

INTEGRACIJSKI PROCESI
DOMOVINSKE
I SELJENE
HRVATSKE

Uvodna napomena

U dopuštenom mi prostoru izreći tek opću prosudbu, a kamoli znanstveno ili stručno objasniti što je za Hrvatsku značila, što znači i što će značiti svekolika integracija domovinske i iseljene Hrvatske, naprosto je nemoguće. Stoga ću se u ovom izlaganju osvrnuti tek na neka opća krizna mjesta koja proces integracije domovinske i iseljene Hrvatske - koja se dogodila na načelima nacionalne pomirbe, i domovinskog rata te uspostave samostalne i suverene hrvatske države - mogu odgoditi, poremetiti ili, ne daj Bože, osporiti. No prije toga, da bi moje izlaganje imalo logični smisao čini mi se nužnim apriorni konsenzus oko nekih neprijepornih činjenica:

- iseljena Hrvatska je druga polovina hrvatskog nacionalnog korpusa po povijesnim, političkim, demografskim i domovinskim mjerilima;
- iseljena Hrvatska je jednako domovinskoj zaslužna za uspostavu i obranu suvremene i suverene hrvatske države;
- bez sudjelovanja iseljene Hrvatske u svekolikom razvoju Republike Hrvatske njezin autonomni razvoj se pretvara u tzv. tranzicijski proces koji kreiraju oni međunarodni interesni krugovi koji nas uz sudjelovanje hrvatskih krugova s ostacima kolonijalnog mentaliteta svjesno ili nesvjesno teže ponajprije gospodarstveno, a zatim i politički ponovo kolonizirati.

Ako se složimo oko ovih činjenica, onda radi pojednostavljenja možemo našu analizu integracijskih procesa razmotriti prema nekim logičnim kriterijima, a prosudbu izvršiti na temelju nekih iskustvenih činjenica.

Kriteriji koje držimo relevantnim za procjenu su:

- politički aspekt,
- domovinski aspekt
- gospodarski aspekt i
- kulturni aspekt integracije.

Čini se, međutim da spomenutu procjenu nije moguće izvršiti ukoliko se ne vratimo u prošlost i ne osvrnemo na

neke opće stereotipe koji su u drugoj Jugoslaviji sustavno proizvedeni glede iseljene Hrvatske ili koji se nastavljajući nastoje proizvesti u hrvatskoj državi.

Naslijeđeni stereotipi

Iz tona literature nastale u drugoj Jugoslaviji, od koje je, uzgred rečeno, tek neznatan dio znanstveno i teorijski održiv, može se generalizirati dva stereotipa koji su služili kao svojevrsni obrazac za oblikovanje društvenog stava prema Hrvatima izvan domovine, ali i obrazac za oblikovanje praktične političke strategije. Kako se državni i politički obrasci mnogo brže mijenjaju od sustavno i dugo godina proizvedenog sustava vrednota koji ima primarno sociopsihološko utemeljenje, poznavanje ovih stereotipa nužno je jer su stavovi temeljeni na njima najčešći uzrok usporavanja ili odgađanja procesa integracije domovinske i izvandomovinske Hrvatske.

Prema prvom stereotipu cijela iseljena Hrvatska implicitno ili eksplicitno tretirana je kao politički ekstremna hrvatska populacija. Glavna empirijska potkrijepa ovom stereotipu bila je sustavna i organizirana borba izvandomovinske Hrvatske protiv Jugoslavije kao sudbinske države za Hrvate i komunizma kao vladajuće političke ideologije. Ovaj stereotip nije bilo teško podržavati putem jugoslavenskih diplomatskih institucija u onim međunarodnim krugovima koji su pripomogli stvaranju druge Jugoslavije i dokazivati ga progonom hrvatskih domoljuba koji su se najčešće dopuštenim i demokratskim metodama borili za hrvatsku državnu samostalnost. S druge strane on je u okolnostima druge Jugoslavije i komunističke ideologije bio logičan i razumljiv. Naravno, ne i prihvatljiv za Hrvate. Jedna od njegovih temeljnih karakteristika, naime jest da je cijela izvandomovinska Hrvatska najčešće svrstavana u taj stereotip bez uvažavanja čak i velikih razlika među različitim kategorijama hrvatskih iseljenika s obzirom na povijesne i političke okolnosti njihova odlaska iz Hrvatske. To je naime bila strategija usmjerena na polarizaciju Hrvata koji su ostali u domovini i Hrvata koji su odlazili iz domovine, a sustavno se usmjeravala na logiku polarizacije Hrvata u Drugom svjetskom ratu makar poslije rata ta logika nije počivala na racionalnim već isključivo na ideološkim temeljima što potvrđuje i njeno prolongirano korištenje nakon Hrvatskog proljeća 1971. godine. Stvarajući lažni privid da su iz Hrvatske, pojednostavljeno i uvjetno rečeno odlazili ustaše a ostajali partizani, čuvala se zapravo etabrirana komunistička manjinska, ali totalna opcija i Jugoslavija kao država. Podržavajući ovu logiku komunističkim tipovima represije temeljenim primarno na sumnji

i strahu, ovaj stereotip zbog dugogodišnjeg prakticiranja stvorio je određeno nepovjerenje između dvije Hrvatske koje na psihološkoj razini i nakon uspostave hrvatske državne samostalnosti i dalje opstaje čak i u onih koji su shvatili i prihvatili strategijsku i političku nužnost integracije domovinske i iseljene Hrvatske na načelu hrvatske države. Stoga tako oblikovani psihosocijalni mentaliteti mogu u nepovoljnim političkim okolnostima u budućnosti pogodovati interesnim i političkim grupacijama nesklonim hrvatskoj državnoj samostalnosti i suverenosti da na njima izgrađuju političke opcije koje bi nas mogle, tobože demokratskim metodama, vratiti u neke kolonijalne asocijacije.

Prema drugom stereotipu izvandomovinska Hrvatska predstavljena je kao gospodarstveno primitivniji i nesposobniji dio hrvatskog nacionalnog korpusa koji je otišao tražiti egzistenciju u inozemstvu jer nije radno bio konkurentan u domovini. Ovaj stereotip je građen primarno, dakle na vrijednosnim, a ne političkim kriterijima i stoga, pogotovo, prolongirano djeluje u kontekstu hrvatske države. Temeljni cilj koji se postizao podržavanjem ovog stereotipa u drugoj Jugoslaviji je vrijednosno podcjenjivanje iseljene Hrvatske radi opravdanja velikog egzodusa Hrvata šezdesetih i sedamdesetih godina. Pri tome se naročito skrivala statistika o stotinama sveučilišnih profesora i znanstvenika koji su svoj status stekli na zahtjevnim svjetskim sveučilištima, tisućama hrvatskih kulturnjaka i umjetnika te desecima tisuća uspješnih poduzetnika koji su to postali svladavajući sve zakonitosti modernog biznisa. Nažalost ova statistika i danas je poznata samo onima koji se sustavnije bave izvandomovinskom Hrvatskom, a njena uporaba u strategiji hrvatskog razvitka tek je u začecima. Dio političke odgovornosti za to treba otpisati na objektivno stanje u kojem se Hrvatska našla tijekom domovinskog rata, ali značajan dio odgovornosti pripada nekim sustavnim čimbenicima, među kojima svakako najznačajnije mjesto zauzima prihvaćeni model pretvorbe i privatizacije u nepovoljnim političkim okolnostima, a naročito njegova praktična primjena. Naime stvarna gospodarstvena i poduzetnička sposobnost izvandomovinskih Hrvata stečena u uvjetima stvarne konkurencije i kompeticije izravna je opasnost strukturi privatizatora koji su svoju kompetenciju zadnjih godina pretežito dokazivali vlastitom medijskom promidžbom, a investicijsku sposobnost tzv. menadžerskim kreditima. Drugim riječima jako uključivanje iseljene Hrvatske u svekolike procese hrvatskog razvitka nužno je radi poništavanja daljnjih negativnih učinaka spomenutog stereotipa, a s druge strane radi bržeg autonomnog gospodarstvenog razvitka koji nas najbrže može odvojiti od balkanske razine razvoja i realsocijalističkog nasljeđa koji je u

Vlado Šakić
Integracijski procesi
domovinske i iseljene
Hrvatske

gospodarstvenom smislu funkcionirao na način, najbolje definiran dvjema krilaticama iz toga razdoblja: »snadi se, druže« i »nikad me tako malo ne možeš platiti kao što ja mogu malo raditi«. Drugim riječima, može nas osloboditi opasnosti da gospodarstvenu nesposobnost pokrivamo kolonijalnim kreditima koji uvijek podrazumijevaju političke ustupke.

Treći stereotip razvija se, još uvijek više na latentnoj razini, zadnjih godina u kontekstu hrvatske države i izravno je nasljede psihološkog učinka prethodna dva, a podržavan je primarno od struktura i aktera u kontekstu hrvatske države. Taj stereotip gradi se na načelu relativiziranja sudjelovanja izvandomovinske Hrvatske u procesu uspostave hrvatske države i Domovinskog rata. Temeljni cilj proizašao iz ovog stereotipa jest prolongirati negativne posljedice dva prethodna u kontekstu hrvatske države kako bi se zadržala i reciklirala elitistička struktura temeljena na naslijeđenim strukturama, a pripadnici hrvatske dijaspori koji se vraćaju u domovinu na statusnoj razini pretvarali u »građane drugog reda«. Ukoliko bi se dopustilo razvijanje ovog stereotipa on ne bi štetno djelovao samo na gospodarstveni razvitak, nego i na sigurnost i opstojnost hrvatske države. Njegova djelatna snaga se može minimalizirati na isti način kao i u prethodna dva slučaja.

Stereotipi i integracija

Testirajmo sad postignuti stupanj integracije prema predloženim kriterijima, u kontekstu općih stereotipa o iseljenoj Hrvatskoj koji su sažeto opisani.

Politička integracija domovinske i izvandomovinske Hrvatske dogodila se na načelu nacionalne pomirbe u procesu uspostave hrvatske države. Tim činom poništena je politička dimenzija prvog stereotipa, a ostali su samo psihosocijalni tragovi na kojima protuhrvatski akteri i strukture pokušavaju ponovo polarizirati Hrvate na istoj logici. Uspjeh odnosno neuspjeh ovih opcija izravno ovisi o daljnjem jačanju stabilnosti hrvatske države i svekolikom razvitku temeljenom na zajedništvu domovinske i iseljene Hrvatske.

Domovinska integracija dogodila se na načelu obrane hrvatske državne samostalnosti tijekom Domovinskog rata. Ona je, zato, temelj integracije na drugim razinama i moralni kriterij za budućnost. Oni koji umanjuju njen značaj ili ga svode na razinu domovnice neka se priupitaju što bi se dogodilo da je, ne daj Bože, rat trajao duže, a embargo na uvoz oružja ostao. Tko može osporiti tezu da bi izvandomovinska Hrvatska, Hrvatima u domovini bila jedina logistička i ljudska rezerva koja bi nas dovela do pobjede, i tko može

osporiti da bi izvandomovinska Hrvatska taj napor izdržala do kraja. Logično je stoga da će ulogu iseljene Hrvatske u ratu relativizirati isti akteri i strukture koji žele novu polarizaciju Hrvata temeljenu na spomenutim stereotipima.

S druge strane domovinska integracija podrazumijeva i povratak velikog broja Hrvata izvan domovine kao strukturnog čimbenika hrvatske demografske obnove nužne radi zaustavljanja procesa daljnjeg starenja i depopulacije Hrvatske te naseljavanja nenaseljenih i polunaseljenih hrvatskih regija.

Gospodarstvena integracija, čini se, nije u značajnom dijelu poštivala moralnu dimenziju domovinske integracije tijekom domovinskog rata. U takvom kontekstu izvandomovinska Hrvatska našla se u tijeku procesa pretvorbe i privatizacije u sličnoj situaciji kao ratna Hrvatska. To je u dosadašnjim integracijskim procesima najslabije mjesto i latentna opasnost skretanja svedolike hrvatske razvojne matice u uvjetno rečeno rukavac osobnih interesa. Stoga se čini da je vrijeme objektivno provjeriti realnu utemeljenost nekih proizvedenih stereotipa o hrvatskom gospodarskom čudu koji nam se sustavno nude iz dosadašnjeg tipa izvršne vlasti koja je, u gospodarstvenom dijelu još uvijek značajno opterećena naslijeđenim mentalitetom koji izvandomovinska Hrvatska teško shvaća i prihvaća.

Kulturna integracija, bit će, vjerojatno najdugotrajniji proces. Naime realsocijalistički i projugoslavenski kulturni mentalitet sustavno oblikovan u drugoj Jugoslaviji primarno putem prosvjetnih, kulturnih i znanstvenih institucija nesukladan je u velikoj mjeri mentalitetu oblikovanom dugogodišnjim boravkom u razvijenim zapadnim zemljama sa različitim kulturnim tradicijama. Zato je nužno da se strategija kulturne i duhovne obnove planira suradnjom kulturnih, znanstvenih i prosvjetnih potencijala domovinske i iseljene Hrvatske i temelji na optimalnim modelima koji uvažavaju činjenicu da su Hrvati u domovini opterećeni duhovnim sivilom realsocijalizma, a da su izvandomovinski Hrvati najčešće neke tradicionalne kulturne obrasce iz domovine napustili i zamijenili ih kulturnim obrascima zemalja u kojima su boravili. Kulturna integracija, stoga treba se temeljiti na uvažavanju bogatstva tako oblikovanih kulturnih raznolikosti s hrvatskom tradicionalnom kulturnom okomicom. Ovom poslu treba prilaziti s posebnom odgovornošću jer je kulturna integracija domovinske i iseljene Hrvatske najvažniji čimbenik u oblikovanju nacionalnog identiteta i imidža, a s druge strane glavni jamac opstojnosti Hrvatske države na suvremenim civilizacijskim temeljima.

Nije mi nikako bila namjera da ovim sažetim pogledom na integracijske procese pretpostavim ulogu ili značenje jed-

nog dijela hrvatskog nacionalnog korpusa naspram drugom. Pripisujući veću odgovornost za propuste u integracijskim procesima nekim akterima i strukturama u domovinskoj Hrvatskoj prvenstvena namjera bila mi je usmjeriti pozornost na neprijepornu činjenicu da je odgovornost domovinske Hrvatske u modeliranju i usmjeravanju integracijskih procesa mnogo veća iz prostog razloga što se iz nje regrutira upravljačka struktura velike većine državnih, gospodarstvenih, kulturnih i drugih institucija čime se izravno utječe na intenzitet uključivanja izvandomovinske Hrvatske u svekoliki razvoj.

Integracija i povratak

Integracija i povratak hrvatskih iseljenika međusobno su povezani fenomeni od kojih svaki ima svoju posebnu logiku, ali i čimbenike koji ih čine sukladnim procesima. Povratak je, zapravo svojevrsni kriterij za ocjenjivanje dostignutog stupnja integracije. Stoga je zanimljivo promotriti kako je u uvjetima hrvatske državne samostalnosti tekao povratak Hrvata iz iseljeništva.

Promatranje smo izvršili na temelju službene evidencije osoba koje su u Ministarstvu unutarnjih poslova registrirane kao povratnici useljenici. Službena evidencija MUP-a, naime jedini je vjerodostojni izvor informacija o povratku jer je obveza svakog povratnika da prijavi svoje novo prebivalište ili boravište radi ishodenja osobnih dokumenata.

Međutim kako bismo izbjegli opasnost da na temelju proste evidencije prosuđujemo o broju povratnika nakon 1990. godine provjerili smo jedan uzorak prijavljenih na prijavljenim adresama. Rezultati analize su sljedeći:

1. U razdoblju od 1990. do 1997. u MUP-u je registrirano 30.429 osoba kao povratnici useljenici. Kada smo od toga broja odbili osobe kojima je nedostajao podatak o prezimenu, osobe koje su ponovno iselile iz Hrvatske, osobe koje su iselile iz postkomunističkih zemalja i još neznatan broj osoba po drugim kriterijima za našu analizu preostalo je ukupno 24.414 osoba.

2. Provjera stvarnog povratka na reprezentativnom uzorku iz evidencije pokazala je sljedeće rezultate:

- oko 45% osoba iz evidencije stalno živi i/ili radi u zemlji iseljenja prema informacijama dobivenim od rodaka, susjeda ili podstanara na prijavljenoj adresi;
- oko 30% osoba iz evidencije nije uopće poznato na prijavljenoj adresi;
- oko 9% iz različitih razloga (promjena adrese, odbijanje suradnje, ponovno iseljavanje, smrt nakon povratka) ne možemo ubrojiti u provjerene stvarne povratnike;

- tek 16% evidentiranih povratnika su i provjereno stvarni povratnici.

Najsažetije rečeno, Hrvati izvan domovine vraćali su se do sada prvenstveno da pripomognu obrani hrvatske države i zbog ljubavi prema domovini. Najčešće su sami platili i oružje s kojim su ratovali i svoj boravak u Hrvatskoj. No to ih nije demotiviralo da ostanu, najčešće, u egzistencijalno težim uvjetima nego što su imali u zemljama iz kojih su došli. Najviše ih demotivira službenik koji izdaje domovnicu uz naplatu ili dugo čekanje, komisija koja odbija nostrificirati valjanu svjedodžbu, djelatnik koji izdaje građevinsku dozvolu ili zakup poslovnog prostora uz veliku proviziju, itd. Ne mogu ne iskazati svoje ogorčenje odakle toliko upornosti administrativne strukture u domovini da im onemoguću birokratskim opstrukcijama i proceduralnim zavrzlama normalnu integraciju u hrvatsku domovinsku zajednicu. I postavljam si pitanje je li to samo rezultat zaostataka real-socijalističkog mentaliteta i nedovoljno prilagođenog zakonskog sustava novonastalim okolnostima ili nečija sustavna djelatnost. Na temelju toga povratnik donosi zaključke i s njima upoznaje one Hrvate izvan domovine koji se još nisu vratili a namjeravali su, čime odgađa njihov povratak ili izaziva odustajanje od povratka.

Zaključna napomena

Činjenice dobivene istraživačkim postupkom kao dodatkom navedenom općem okviru, empirijska su potkrijepa tvrdnji da je integracija domovinske i iseljene Hrvatske istodobno izraz političke volje hrvatskog naroda do sada najsnažnije artikuliran pozivom predsjednika Tuđmana hrvatskoj dijaspori, ali i vrlo osjetljiv proces koji je nužno politički, zakonodavno i institucijski kontrolirati i podupirati. Oni koji ne prihvaćaju logiku i značenje integracijskih procesa domovinske i iseljene Hrvatske zacijelo ne prihvaćaju ni strategiju autonomnog razvitka Hrvatske na temeljima iskazane političke i domovinske samosvijesti na kojima je nastala suvremena hrvatska država.